

وظایف مادر در تامین امنیت اخلاقی خانواده

زهرا سعادت زینی^۱

چکیده

مادر نقش مهمی در نظام تربیتی و اخلاقی دارد تا حدی که اسلام مدیریت مادی خانواده را از عهده مادر ساقط کرده تا بتواند همه توان خود را در تحکیم بنیان خانواده و تربیت اخلاقی فرزندان به کار گیرد. مقاله حاضر نقش و وظایف اخلاقی مادر را در خانواده بررسی کرده است و سعی نویسنده در این مقاله پاسخ به سوالات مهم و اساسی است که وظایف تربیتی مادر چیست؟ آیا کس دیگری می‌تواند جایگزین این نقش شود؟ این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و با هدف تبیین وظایف مادر، در موضوع تامین امنیت اخلاقی انجام گرفته و به بررسی وظایف مادر در چهار محور خودسازی مادر، خوش اخلاقی مادر، عفت و پاکدامنی مادر و حفظ اقتدار پدر پرداخته است.

واژگان کلیدی: امنیت، امنیت اخلاقی، امنیت اخلاقی خانواده، خانواده، مادر

طلبه سطح دو مدرسه علمیه شهید حسن حاج غفاری قم.^۱

یکی از مهمترین مسائلی که در دین اسلام به آن تاکید می‌شود و اساس شکل‌گیری هویت خانواده را تشکیل می‌دهد، نقش مادر در خانواده است زیرا رابطه تنگاتنگی با سعادت و شقاوت اهل خانواده دارد و شخصیت فرزندان تابع اوست.

امنیت اخلاقی همان فضایل انسانی است که عمل کردن به آن سبب آسایش فکری، روحی، روانی بوده و باعث تحکیم امنیت خانوادگی هم می‌شود و به تبع سبب جلوگیری از هرگونه فساد و ناهنجاری‌های اخلاقی و ثبات خانواده می‌شود. عواملی در ایجاد امنیت نقش دارد که یکی از آنها مادر است.

زن مسلمان رسالت مادری دارد که پایه وظیفه اخلاقی را به نحو احسن القا کند سپس ضروری است که به نقش مادری و وظایف آگاهی داشته باشد تا بتواند امنیت اخلاقی خانواده را تامین کند تا بتواند اثرگذار باشد.

آرامش خانواده نمی‌تواند بدون نقش مادر شکل بگیرد و پایدار بماند زیرا حرکات و افعال بیرونی مادر متأثر از اندیشه درونی اوست و آشفتگی فکری و روانی مادر سبب بی نظمی و نابسامانی اخلاقی و چه بسا فروپاشی اخلاقی در خانواده شود.

حال سوال اینجاست وظایف مادر به عنوان یک نقش کلیدی در خانواده در تحقق امنیت اخلاقی خانواده چیست؟ پژوهش‌هایی در زمینه نقش مادر و وظایف اخلاقی خانواده شده است: در زمینه اخلاق خانواده مقالاتی همچون نقش مادر از خانم زینب برجی نژاد با محورهای نقش تربیت دینی فرزند و تشویق و تنبیه مادر نوشته شده است و در مورد نقش تربیتی مادر بر فرزندان با تاکید بر آیات و روایات نوشته زهره منصوری و رقیه فصیری با عناوین جایگاه و مقام در خانواده و اهمیت نقش تربیت مادر در دوران قبل از بارداری، دوران بارداری، دوران شیردهی و بعد از شیردهی بررسی شده است و در مقاله عزت الله احمدی از منظر قرآن و روایت چگونگی حضور موثر زنان در جامعه اسلامی و راهکارهایی برای تامین امنیت اخلاقی زنان در جوامع را مورد بررسی قرار داده است.

این مقاله درصدد خواهد بود که از این سه موضوع به یک عنوان واحد برسد و نقش مادر در امنیت اخلاقی و تاثیر آن بر مسئله بیان کند و به یک مطلب منسجم برسد.

ابتدا معنای امنیت اخلاقی خانواده و نقش مادر به عنوان یک محور اصلی در خانواده بیان می شود و سپس وظایف مادر را در چهار بخش تقسیم می کند. بخش اول وظایف مادر نسبت به خود در محور خودسازی و سپس وظایف مادر نسبت به فرزندان در دو محور خوش اخلاقی و حیا و عفاف مادر و همچنین وظایف مادر نسبت به پدر در محور حفظ اقتدار پدر را بیان می کند.

مفهوم شناسی

مناسب است در ابتدای این فصل برای آشنایی خواننده ، تعدادی از مفاهیم اصلی و پرکاربرد تحقیق به صورت لغوی و اصطلاحی تعریف شود .

اخلاق

جمع خلق کلمه عربی که مترادف فارسی آن خوی است. خلق و خوی به معنای صفات و ویژگی های نفسانی و روحی آدمی است چه خوب باشد یا بد.

خلق بر چهره ظاهری، خلق و خو بر صفات و ویژگی های نفسانی گفته می شود. در قرآن کریم در ستایش پیامبر گرامی اسلام آمده است : ((و انک لعلی خلق العظیم)) (قلم آیه ۴). رفتار تو استوار بر خصلت های بزرگ است. از همین رو به کسی که صفات و ویژگی های نیک دارد ، خوش اخلاق و نیک خو و به کسی که صفات و ویژگی های ناپسند دارد، بد اخلاق و بد خلق گفته می شود. خلق و خو به دو دسته ی فضیلت و رذیلت تقسیم می شود. بر همین اساس علم اخلاق چنین تعریف شده است: شناخت صحیح از ملکات خوب نفس و فضایل اخلاقی از اراذل و ملکات بد و تلاش در اتصاف به اول و اجتناب از خیر به قصد عبودیت یا حریت. (مکارم شیرازی، 1378، ص 523)

امنیت حاصل مصدر وس برگرفته از واژه امن عربی است. امن ضد ترس و به گفته ی برخی نقیض آن است. برخی امنیت را به معنای رهایی از ترس احتمالی یا فعلی و احساس تهدید و خطر دانسته اند. بنابراین امنیت حالت نفسانی و احساس درونی است و با منشا و خاستگاه خارجی در درون انسان شکل می گیرد. البته اینگونه نیست که این احساس باطنی و درونی، اعتباری باشد بلکه امری حقیقی در درون انسان با خواستگاه خارجی است. وقتی شخصی احساس امنیت می کند که خود را در حالتی می بیند که هیچگونه تهدید فعلی یا احتمالی را نمی بیند. آموزه های قرآنی، ایمان به اسلام را ایمان دانسته اند؛ زیرا ایمان، امنیت حقیقی و پایدار در دنیا و آخرت را برای آدمی به ارقام می آورد به هرگونه ترس از خشم الهی و افتادن در آتش دوزخ را از دل فرد می رباید. (انعام آیه 81-82، نحل آیه 112، نبا آیه 37)

با توجه به ترکیب دو واژه امنیت و اخلاق می توان گفت که مراد از امنیت اخلاقی فراهم آمدن فضایی است که شخصی از نظر نفسانی احساس می کند که اصول اخلاقی و مورد تهدید و خطر از سوی دیگران نیست البته با نگاهی به آموزه های قرآنی به سادگی می توان دریافت که امنیت اخلاقی دامنه گسترده ای دارد که نباید آن را محدود به امنیت اخلاقی جنسی کرد فقدان امنیت اخلاقی در حوزه های اخلاق اقتصادی وجود نداشته باشد و به جای شجاعت ترس در درون سربازها ریشه گیرد، امنیت اخلاقی جامعه از این جهت مخدوش خواهد شد. اگر اعتماد در داد و ستدها از بین برود یا به جای امنیت داری و وفاداری، خیانت و بی وفایی جایگزین شود، نمی توان از امنیت اخلاقی سخن گفت. از این رو در آموزه های بحرانی بر امنیت اخلاقی خانواده در همه ابعادها توجه شده است.

امنیت دوری از هرگونه تهدید و نیز آمادگی برای رویارویی با خطرات است . مفهوم امنیت نسبی و دارای شدت ضعف است به این معنا که در برخی موقعیت‌ها در ذهن افراد افزایش یا کاهش می‌یابد. امنیت از ضروری‌ترین نیازهای یک جامعه است.(آشوری ، دانشنامه سیاسی ، ص 38)

خانواده

اولین نهاد اجتماعی و کوچکترین واحد تشکیل دهنده جامعه است که شامل پدر و مادر و فرزندان می‌شود خانواده با ازدواج یک مرد و یک زن تشکیل می‌شود که دارای اهدافی است ولی هدف اصلی آن در جوامع اسلامی بقای نسل و به دنیا آوردن فرزندان است که در مکان زندگی مشترک با هم ارتباط دارد. (مجتبی زروانی ، 1375 ، ص 6826). امنیت و آرامش یکی از بزرگترین و گواراترین نعمت‌های الهی است که با نعمت تندرستی برابری می‌کند ، تمام مردم به آن نیاز دارند و در صورت عدم آن، شادی در زندگی بی مفهوم است امنیت اخلاقی ، ابزار درونی و پیشگیرانه برای مقابله با ناامنی در خانواده است که نقش مادران می‌تواند بسیار تاثیرگذار باشد. بنابراین لازم است راهکارهایی از منظر منابع اسلامی مورد بحث و بررسی قرار گیرد

جایگاه و مقام مادر

در میان اعضای خانواده بیشترین سهم تاثیرگذاری ، برای مادران است ؛ به ویژه در خانواده‌هایی که شیوه زندگی ، طبیعی و مطابق با الگوها و سنت‌های اسلامی دارند که بر اساس آن ، شیر مادر بهترین غذای کودک و آغوش او و بهترین جایگاه برای پرورش کودکان شناخته می‌شود . بر پایه همین نگرش بارزترین و بالاترین نقشی که در کلام و حیاتی قرآن برای زنان ترسیم شده و مورد ستایش قرار گرفته نقش مادری و عهده داری تربیت فرزندان از سوی آنان است.(جمعی از نویسندگان ، 1391،

ص 584)

می‌داند. آنها به هنگام راه رفتن پای خود را به زمین نزنند تا زینت پنهانشان آشکار نشود و صدای خلخالی که برپا دارند به گوش رسد. (نور، آیه 32)

عفت در پوشش

پوشش و حجاب ملازم حیا و عفت است، چنانچه حیا و ایمان ملازم یکدیگر است. به همین دلیل یکی از ثمرات عفت و حیا درونی به صورت پوشش و حجاب تبلور پیدا می‌کند. قرآن کریم پوشش را یکی از ویژگیهای مهم زنان مسلمان می‌داند «ولیضربن بخرهن علی جیوبهن ؛ روسری های خود را بر سینه های افکندند ؛ نور، آیه 30» جیوب جمع جیب که معنایش معروف است، مراد از جیوب، گریبان و سینه است. معنایش این است که به زنان دستور بده تا اطراف مقنعه هارا به گریبان وزیر چانه خود انداخته و بیوشاند (محمد حسین طباطبایی، زمستان 1387، ص 492) حجاب صدفی است که نگهبان حیا عفت زن است و او را از نگاههای آلوده و طمع بیمار دلان حفظ می‌کند. در این میان کسی که بیشترین نقش را در عفت فرزندان علی الخصوص دختران می‌تواند داشته باشد، مادر است زیرا او فرزند را در رحم خود حمل می‌کند، فرزند از خون و شیر مادر تغذیه می‌کند، از دست مادر غذا می‌خورد، او در بسیاری از موارد الگوی خود میداند و در آموزه‌های دین اسلام و در عین حال که محرمیت بین مادر و فرزند دائمی و تایید شده است، اما حفظ حدود در ارتباط بین مادر و فرزند در احادیث و شیوه‌های عملی زندگی در سیره ائمه آموزش داده شده است. پوشش مادر در سال های اولیه زندگی کودک تصویری از زن برای او ایجاد می‌کند که در سال‌های بعد نیز مرجع بازگشت به تعریف زن، ناخودآگاه به آن بازخواهد گشت.

فرزند شکل پوشش مادر را تقلید می‌کند و اگر مادر همیشه با پوشش مناسب در مقابل فرزندان خود ظاهر شده باشد که کودک هم سعی می‌کند همان پوشش مادر را تقلید کنند. در دوران نوجوانی سعی می‌کند با مادر همانند سازی کند و همان شیوه را انتخاب کند.

برای هر زنی هیچ خوشبختی بالاتر از آن نیست که همسر خود را گرمی دارد و به او احترام گذارد.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: خوشبخت آن زنی که شوهر خود را گرمی میدارد و آزارش نمی‌دهد و در همه حال از وی فرمان می‌برد. (بحارالانوار ، جلد 100، ص 253)

برخورد نیکو در برابر آزار شوهر و صبر در مقابل اذیت‌هایش با حفظ حرمت در خانه در روایات برابر با جهاد شمرده شده است. گذشت مادر و احترام گذاشتن او به پدر در تربیت فرزندان تاثیر بسزایی دارد زیرا مادری که در حضور و غیاب پدر از او بدگویی نکرده، در مقابل توهین‌های فرزندان به پدرشان ایستاده و دفاع کرده؛ در آینده نه چندان دور ، عظمت خود و پدر را در چشمان فرزندان بیشتر خواهد کرد و نتیجه آن حفظ ابهت پدر در خانه و قبول شدن او به عنوان رئیس خانواده است؛ اما اگر مادر به همسر، خود در مقابل چشمان کودکان بی احترامی کند و برخورد بدی داشته باشد، این فرزند هستند که از مادر خود الگوبرداری می‌کنند؛ زیرا والدین آینه رفتاری فرزندان هستند. (عبدالکریم کریمی ، بنگریم چگونه به کودکان ننگریم، ص 37). این موضوع در اسلام حائز اهمیت است در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است: زن شوهر خود را اذیت کند از رحمت خداوند به دور است و زنی که به شوهرش احترام گذارد و آزارش نرساند و فرمانبرداریش باشد، خوشبخت و رستگار است. (بحارالانوار، جلد 103، ص 253)

حب ذات و علاقه به احترام یک امر غریزی است و می‌بایست مادر در حضور فرزندان و همسر خود احترام بگذارد و به فرزندان نیز سفارش کند که به پدرشان احترام بگذارند. استقبال کردن مادر از پدر در خانواده با لب خندان روح تازه ای در کالبد او می‌دمد.

اقتدار پدر در خانه را مادر به وجود می‌آورد اقتداری که اگر خود مرد آن را به وجود آورد به ظلم تبدیل می‌شود. پدر مقتدر باید چهار ویژگی داشته باشد: 1- پدر مقتدر باید محکم باشد، نباید در خانه گله یا گریه کند، مانند امام علی علیه السلام که در چاه گریه می‌کردند. 2- پدر مقتدر باید مامنی امن باشد، هر اتفاقی برای همسر و دختر بیفتد باید به مرد خانه گفته شود، به دختران خود بیاموزد که اگر کسی به آنها پیشنهاد داد شماره پدرش را به او بدهد تا افراد صادق را بشناسید. 3- پدر مقتدر دستور نمی‌دهد افزایش دستور برابر است با کاهش اقتدار، همانطور که امام خمینی رحمت الله علیه برای درخواست چای از همسر سوال می‌کند سماور روشن است؟ این اشاره به جای دستور است. 4- پدر مقتدر تهدید و فشار ندارد، هیچ پدری نباید با همسر یا فرزندان خود معامله کند.

شهید مطهری در کتاب تعلیم و تربیت در اسلام به دو نوع مدیریت در خانه اشاره می‌کند: 1- مدیریت آشکار، 2- مدیریت نهان، مدیریت آشکار با مرداست و مدیریت نهان با زن است، خداوند مردها را جهانگیر و زن‌ها را مردگیر آفریده است.

چهار رفتار مادران در خانه باعث از بین رفتن اقتدار مرد می‌شود. اولین کار اقتدار شکن مادران، بحث و جدل با همسر است هر حرف منطقی لزوماً درست نیست، مادران می‌توانند به جای بحث و جدل از خواهش یا پیشنهاد استفاده کنند. دومین رفتار مادران قهر کردن است، هدف از قهر کردن خانم‌ها بالا بردن توجه است اما مردان فکر می‌کنند وجودشان برای همسرشان مهم نیست، به جای قهر درددل بهتر است و در صحبت کردن با همسر خود به جای سرزنش، توصیف کنید. سوم عمل گریه کردن مادران است و آخرین رفتار پرخاش کردن و عصبی شدن است. این اتفاق باعث می‌شود مردان به طلاق فکر کنند

نتیجه گیری

در پایان این مقاله به این نتیجه رسیده است که مادران به عنوان یکی از ارکان اصلی خانواده نقش بسزایی در تامین امنیت اخلاقی خانواده دارند. مادران با تدابیری همچون خودسازی ، خوش اخلاقی ، عفت و حیا و حفظ اقتدار پدر ، خانواده را به یک امنیت اخلاقی نسبی می‌رسانند.

مادر با خودسازی علمی که مراجعه به کتاب‌های اخلاقی و خودسازی عملی که مبارزه منفی با اخلاق ناپسند است و می تواند راه رسیدن به امنیت اخلاقی را آسان تر نماید . این خودسازی می‌بایست از دوران قبل از بارداری، بارداری، شیردهی و پس از شیردهی صورت پذیرد تا در تربیت اسلامی فرزندان موثر باشد.

مادر با سه مؤلفه حسن گفتار ، پرهیز از بد زبانی و گشاده‌رویی می تواند سازنده زیربنای امنیت اخلاقی خانواده باشد و اخلاق نیکو را در ذهن فرزندان استوار کند.

مادران با رعایت و حفظ حیا و عفت و ابعاد آن طبق دستورات قرآن کریم به حفظ امنیت کمک خواهند کرد. ابعاد عفت، عفت در نگاه ، عفت در گفتار ، عفت در رفتار و عفت در پوشش است. پوشش مادر در سال‌های اولیه زندگی کودک به خصوص دختران تصویری از زن برای او ایجاد می‌کند که تا بزرگسالی در ضمیر ناخودآگاهشان حک می‌شود.

حفظ اقتدار پدر از طریق سپاس از زحمات او، با محبت با او سخن گفتن ، استقبال از او به وقت آمدن ، بدرقه از او به وقت رفتن، صبر و گذشت مادر در مسائل اخلاقی ، دفاع از پدر در غیاب او در مقابل فرزندان، احترام به او ، با عظمت دانستن جایگاه واقعی وی در خانواده ، برخورد نیکو، پرهیز از توهین و پرهیز از بحث و جدل در حضور فرزندان است که می‌تواند منجر به افزایش امنیت روحی و ارتقاء اخلاقی فرزندان شود.

1. قرآن کریم

2. Hamadan.iqna.ir

3. امینی، ابراهیم، آبان 1354، آیین همسرداری، بی جا

4. امینی، ابراهیم، 1384، اسلام و تعلیم و تربیت، چاپ پنجم، قم: بوستان کتاب مرکز نشر سازمان تبلیغات

اسلامی

5. قائمی، علی، نقش ما در تربیت، نوبت چاپ 13، تهران: امیری

6. طباطبایی، سید محمد حسین، زمستان 1387، قم: مرکز نشر هاجر

7. احمدی، عزت الله، نقش زنان در ایجاد امنیت اخلاقی و اجتماعی از منظر قرآن و روایات

8. یعقوبی، ملکه، نقش زنان در ایجاد امنیت اخلاقی و اجتماعی از منظر قرآن و روایات

9. مکارم شیرازی، ناصر، 1384، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه علی ابن ابی طالب

10. مجلسی، محمد باقر، 1110-1037 هجری، بحار الانوار، چاپ هفتم، تهران: دارالکتب اسلامیة

11. کلینی، محمد، 1385، اصول کافی، تهران: قائم آل محمد

12. اسحاقی، حسین، 1396، سریر سخن، چاپ اول، قم: مرکز نشر هاجر